

Doi contemporani ciudați și lumea lor

Wittgenstein și Heidegger

2009 (2025)

Wittgenstein a fost un original filosof din prima jumătate a sec. XX , a cărui scrieri tulburătoare s-au desfășurat pornind de la noua paradigmă a limbajului logico matematic deschisă de Frege și Russel; virând în a doua jumătate a gândirii sale, prin concepția „jocurilor de limbaj,, spre o surprinzătoare „practică lingvistică,,.

Heidegger și-a elaborat gândirea sa ontologică în apertura metodologiei fenomenologice elaborată de Husserl, pe care acesta o pusese la baza identificării „egoului transcendental,, ce susține „practicile teoretice,, ale științei și filosofării (Chenar 4); practică specială, ce se decantează din „lumea vieții cotidiene,, (*Lebenswelt*). Heidegger a comentat ontologia pornind de la meditațiile spontane ale omului care, în însăși cursul derulării vieții sale de zi cu zi, abordează spontan și implicit problematica ființei. Om a cărui infrastructură transcendentală o analizează și comentează ca *Dasein*, cu accent special pe „faptul-de-a-fi-în-lume (Chenar 5). Iar în a doua perioadă a gândirii sale, a formulat ideea că „limba este gazda ființei,,...

Acum,..la începutul sec XXI...merită poate să medităm puțin asupra sensurilor ce au fost degajate pe atunci de astfel de gânditori.. pentru mari concepte precum LUMEA..LIMBAJUL..PRACTICA....

x

x

x

În lumea filosofică a sec XX un loc aparte îl ocupă vienezul Wittgenstein, persoană cu un comportament aparte (Chenar 1)...a cărei operă e centrată pe filosofia limbajului; domeniu ce s-a dezvoltat amplu în acest secol. Prima – și singura sa lucrare publicată în cursul vieții - **Tratatul logico filosofic**, aduce în discuție două concepte majore LIMBAJUL și LUMEA; corelația dintre acestea fiind riguros dar rigid comentată (propozițiile, elementare și numele... corespunzând univoc faptelor, stărilor de lucruri și obiectelor). Această viziune – prin care autorul era convins că a rezolvat toate problemele filosofiei – nu invocă însă nici-unde însăși subiectul uman conștient ce cogitează. Subiect care... de la Descartes încoace.. era creditat ca autorul și criteriul însăși a gândirii fundamentatoare.

Wittgenstein - persoana

Wittgenstein se naște la începutul sec XX și crește la Viena, provenind dintr-o familie bogată și cultivată. El nu se încadrează însă în programul formativ obișnuit al tinerilor; după o educație privată îngrijită, nu reușește să termine nici Gimnaziul ...nici o școală tehnică sau o Universitate. Se arată interesat de inginerie aeronautică, dar nu termină Colegiu de profil din Manchester la care se înscriesese. E interesat de matematică...iar în tinerețe parcurge sporadic câteva lecturi filosofice (Schopenhauer). Devine preocupat de noua „logică matematică„ și-l vizitează la Jena pe Frege, cu care are discuții serioase. În același sens, se duce la Cambridge, unde discută serios cu Russel – ce publicase Principia Mathematica -, și care-l apreciază mult (dar nu încheie studiile universitare nici acum).

Era o fire retrasă, fără comportamente prosociale și prietenii, orientare homosexuală, repetate gânduri de călugărie, Preocupările sale au fost tehnice dar și muzicale, cântând chiar la flaut. Era obsedat de ordine și sistematizare, textele sale sunt scrise cu subdiviziuni numerotate..ce se tot multiplică, indexierea permițând parcurgerea tuturor detaliilor. Nu a fost preocupat de literatura de tip românesc sau de poezie. Nici în filosofie nu a parcurs autorii clasici ai istoriei acestora (Presocraticii, Platon, Aristotel, Plotin, Descartes, Locke, Leibnitz, Hume, Kant, Hegel etc.).

Vizitează Islanda și Norvegia, unde-și construiește o colibă (în care stă un timp singur). Cu tot acest comportament particular, Wittgenstein îi impresionează pe specialiștii în logică cu care ajunge să discute – în Norvegia e vizitat de prof. Moore din Cambridge. În timpul Primului Război Mondial lucrează ca mecanic într-o unitate de artilerie și continuă să scrie la cartea pe care o redacta, ce se va numi, la sugestia lui Moore **Tractatus Logico Philosophicum**. După Război, își împarte moștenirea (considerabilă) fraților...și..după mai multe eșecuri, reușește să publice la Cambridge (cu ajutorul lui Russel) cartea pe care o scrisese, atât într-o ediție germană cât și una engleză... considerând că „a rezolvat toate problemele filosofiei„. Se angajează apoi ca învățător...dar eșuează în această profesie și se gândește să se călugărească. Apoi, lucrează câțiva ani la elaborarea și realizarea unei case, pentru o soră de a sa.

În această perioadă interbelică, filosofii de la Universitatea din Viena – grupați în jurul prof Schlick în cadrul unui cerc de „pozitivism logic„, îl invită să li se alăture. Wittgenstein frecventează intermitent acest cerc, dar nu se integrează în el (neinteresându-l aspectul empiric al experimentelor în gnoseologie). În 1929 se întoarce la Cambridge, aflând că poate propune cartea sa pentru o Teză de doctorat în Filosofie. Acesta îi e acordat în 1930. Apoi se angajează pentru cinci ani ca profesor la Cambridge.... ținând unele cursuri în locuința sa de la Trinity College, notate de câțiva studenți. În 1935 vizitează URSS;.. se stabilește apoi la cabana sa din Norvegia, iar în 1939 se reîntoarce la Cambridge, preluând catedra lui Moore. A murit în 1951, de cancer.

În partea a doua a gândirii sale, la Cambridge după 1929, perspectiva sa de abordare a limbajului se schimbă însă radical față de **Tractatus**...pe care-l critică acumă introducând conceptul de „jocuri de limbaj„, Această expresie se referă la „utilizarea„, variată a cuvintelor – ca niște unelte - de către diverși oameni, în conformitate cu anumite reguli (de ex. ca la jocul de șah); reguli care susțin un fel de practică umană socială, în cadrul unor „forme de viață„. Astfel, înțelesurile limbajului sunt centrate de la început pe zona publică, aspectul privat și subiectiv fiind considerat ca secund. Elaborările lui Wittgenstein din a doua perioadă de viață au fost publicate doar postum (Cercetări logice ..Caietul albastru. De certitudine).

După o îndelungată pauză, Wittgenstein se stabilește la Universitatea din Cambridge unde elaborează o nouă și opusă viziune – publicată postum - asupra funcționalității limbajului. Limbajul e invocat acumă ca un fel de „unealtă„, a oamenilor.. ce practică „jocuri de limbaj„..corelate unor reguli. Iar această „practică lingvistică„,se derulează într-o zonă umană publică, susținută de anumite „forme de viață„. Limbajul privat – referitor la trăirile resimțite subiectiv (precum durerea) - e considerat derivat din cel public. Problematika specifică subiectului ce gândește și elaborează diverse forme de limbaj, nu atrage nici acumă interesul autorului.

Filosofia limbajului

Filosofia lui Wittgenstein e impregnată de spiritul secolului XX, participând din plin la dezvoltarea „filosofiei a limbajului,, ce s-a impus în acest veac. Gândirea antică a abordat, desigur și ea, tema limbajului, pornind de la comentariile lui Aristotel – privitoare la „retorică,,„poetică,,„dar mai ales la cele din Organon, etichetate ulterior ca LOGICĂ..(comentând judecățile, silogisme, conceptele categoriale și respingerea sofistilor). În finalul gândirii speculative antice o semnificativă sinteză în acest domeniu se realizează prin gramatica și logica stoică. Dezbaterile dialectice pe care le-a cultivat apoi Scolastica sfârșitului de Ev Mediu, implică deasemenea o problematică a limbajului. Renaștere Europeană reactivează o serie din temele lingvistice ale vremii elenistice, prin mișcarea umanistă a lui Vico. Un moment semnificativ în această perioadă l-a juca Gramatica de la Port Royal. Dar, gândirea speculativă a Modernității Europei era mai mult orientată matematico-empiric; fapt ce se evidențiază și prin eforturile lui Leibnitz pentru crearea de limbaje artificiale. Doar în sec XIX, odată cu noul interes pentru „științele umane,, (ale spiritului), lingvistica s-a reimpus ca știință semnificativă, alături de istorie, psihologie, sociologie, economie politică, etnologie etc. Secolul XIX a susținut major nu doar ideea evoluționismului (lui Darwin și Spencer, ce avea în spate elaborarea lui Hegel); ci a făcut loc și hermeneuticii lui Schlegel și Schleiermacher. Pe parcursul său, Humboldt a propus ideea dezvoltării unui „Kantianism lingvistic,,. Logica ieșea și ea acum din imobilismul ei milenar, dinamizată, la cumpăna cu sec XX, de o viziune ce o articula cu matematicile, prin noul limbaj logic a lui Frege; abordare, ce a fost reactualizată și dezvoltată prin **Principia Mathematica** a lui Russell și Whitehead. (gânditori pe care tânărul Wittgenstein i-a vizitat și cu care a purtat ample discuții). Opera lui Wittgenstein a fost a inspirat multe dezbateri și orientările în domeniu problematicii limbajului, ce vor fi amintite în text.

Filosofia limbajului a avut o serioasă dezvoltare în sec XX și prin faptul că a susținut mișcarea epistemologică și a „teoriei teoriilor științifice,, care se dezvolta în apertura deschisă de opera lui Kant. Unul din importantele centre ale acestei mișcări a fost chiar Viena lui Wittgenstein, prin cercul empirismului logic a lui Schlick și Carnap; pe care el l-a vizitat dar în care nu s-a integrat, datorită neaderenței sale la perspectiva empirismului.

În plan teoretic, o importanță remarcabilă a avut-o în domeniul lingvisticii sistematizarea lui Ferdinand de Saussure de la începutul sec XX. Aceasta a stat la baza unor reinterpretări și analize filozofice din gândirea franceză, exprimate mai ales în cadrul mișcării structuralismului francez de la mijlocul sec XX.

Filosofia limbajului (Chenar 2) ce se va afirma în continuarea ideii „jocurilor de limbaj,, a lui Wittgenstein, va dubla interesul față de tradiționalul „subiect difuz,, al limbii (corelat perspectivei asertivității lingvistice), cu cea față de „actele de limbaj,, a aspectului performativ al uzului limbii, centrate în primă instanță pe individ (Austin....Searle....Wright); incluzând și „comportamentul comunicațional,, (Habermas). A urmat și o articulare cu hermeneutica în tradiția preocupărilor lui Dilthey, reluată acum în marginea fenomenologiei (Ricoeur). Iar în colaborare cu cognitivismul și cu „filosofia minții,, (Reyle) - care a adoptat perspectiva fenomenologică a „intenționalității,, - se va dezvolta tema „propozițiilor atitudinale,,; ce permite apropieri de unele abordări psiho fenomenologice.

„Jocurile de limbaj,, în înțelesul lui Wittgenstein

Wittgenstein formulează în „Cercetări logice:

„Limbajul nu este un singur lucru uniform ci o mulțime de acțiuni. Folosim limbajul în cadrul jocurilor de limbaj pentru a scrie, a relata, a afirma, a nega,, a specula, a da ordine, a opune întrebări, a spune povești, a juca teatru, a cânta, a dezlega ghicitori, a face glume, a rezolva probleme, a traduce, a solicita, a mulțumi, a înjura, a ne ruga ,a felicita, a avertiza, a exprima emoții etc.,,. Ridicând întrebarea: „ce ar putea avea în comun toate aceste activități...?...filosoful face trimitere la jocuri, comentând:

„Să considerăm activitățile pe care le numim jocuri. Mă refer la jocurile pe o tablă, jocul de cărți, jocuri cu mingea, jocuri olimpice și ala mai departe. Oare ce le este comun tuturor ? Vedem o rețea complicată de similitudini ce se suprapun și se interferează....Nu pot găsi pentru a caracteriza aceste similarități decât expresia....„,asemănări de familie,, Și voi spune: „jocurile formează o familie.

Problematizarea teoretic speculativă a limbajului va persista și după trecerea în sec. XXI. O fertilă perspectivă s-a impus odată cu abordarea gramaticilor de profunzime și generative (Chomsky); și la fel, prin analizele evoluționist culturale, ce subliniază importanța semnificativă a dezvoltării limbajului în derularea antropogenezei. Apoi, în perspectiva istoriei culturale, problematica limbii s-a corelat cu cea a modalităților de transmitere a informațiilor în genere, atât în natură cât și prin limbajele vorbite și scrise ale oamenilor. Acest ultim aspect se intersectează cu revoluțiile tehnologice din istoria civilizațiilor (de la scris în genere.. la cel alfabetic silabic al miracolului grec...apoi tiparul ...mai recent revoluția tehnică massmedia). Ultimele decenii a adus în centrul dezbaterilor și problematica codurilor și a transmiterii pachetelor informaționale, în prim plan fiind mecanismul genelor din biologie.. meditându-se și asupra unui eventual echivalent „memetic,, în lumea antroposului.

Acest important set problematic recent și actual, își are principalele coordonate trasate odată cu interesul gânditorilor de modelul lui Wittgenstein și Heidegger, asupra unor mari concepte ale gândirii speculative..precum LUMEA, LIMBA, PRACTICA.

X

X X

Filosofia sec XX a cunoscut și alte orientări decât cea corelată limbajului, dintre care multe s-au bazat pe metodologia fenomenologică elaborată de Husserl la începutul veacului. Fenomenologia e centrată de la început – spre deosebire de filosofia limbajului - pe polul individual a umanului. Ea abordează direct și nemijlocit subiectivitatea egoului conștient; pornindu-se de la care, se coboară până la un nivel abisal - cel al „egoului transcendental,, -. caracterizat printr-o intenționalitate *noetică* (reflexivă) ce vizează o instanță *noematică* (mundană). Lumea apare astfel, în esența ei, doar ca un pol al acestei

vizări intenționale. Totuși, Husserl acceptă ca punct de plecare al cogitației teoretice speculative (a egoului transcendental), condiția naturală a omului individual, ce-și trăiește în mod natural și firesc viața de zi cu zi, într-o instanță a „lunii a vieții cotidiene,, (*Lebenswelt*). Acest pol e indicat ca fiind punctul de plecare pre-filosofic pre-teoretic, ..din care se poate „coborâ,, până la menționata instanță a „egoului transcendental,, prin demersul unei „reducții transcendente (*epoché*). În urma acestei noi poziționări, prin cogitațiile sale, subiectul operează ca om de știință, ca matematician, ca filosof etc.... angajându-se într-o „practică teoretică,, (**Criza conștiinței europene**). Punând accentul pe individualul conștient al umanului, pentru fenomenologie problematica limbii nu se afla, astfel, în primă linie a preocupărilor; ea manifestându-se mai ales ca semnificabilitate a expresiilor. Limbajul rămâne însă important, căci el mediază vizările intenționale noetice; și deasemenea, el e cel ce exprimă și explicitează gândirea subiectiv conștientă a fenomenologului; care, în planul ei primar intuitiv.. poate ajunge până la „o sesizare directă a esențelor,, (*Wesenschau*).

Practica teoretică a lui Husserl..comentată în Krisis.... :

„Există pentru om, în lumea sa ambiantă, tot felul de practici și printre acestea există și această practică unică în felul ei, istoric tardivă: practica teoretică. Ea are, ca orice meserie, metodele ei proprii... ea este arta teoriilor, a descoperirii și punerii în siguranță a adevărilor de un sens (tip) nou, sensul ideal, străin felului de a fi preștiințific.. și care e cel al unei validități ultime,..validitate totală,,

Comentând practica teoretică, Husserl subliniază validitatea abordărilor de tip ideal ale omului conștient, ce trăiește în comunități istorice. Polarizat cum e pe instanța individuală a umanului, el nu privește dintr-o perspectivă istorică mai largă, care să-i permită corelarea acestei practici matematico științifico filosofice..cu cele sacrale ...care au precedat-o zeci de mii de ani...așa cum istoria religiilor (Eliade) o subliniază...

Dintre filosofii ce s-au angajat pe drumul fenomenologiei lui Husserl, unul dintre cei mai celebri a fost M. Heidegger, preocupat în mod central de ontologie. În prima sa lucrare majoră – **Ființă și timp** – el procedează la o analitică transcendentală a „ființei ce ajunge spontan la o problematizare curentă a semnificației ființei,, pe care o etichetează ca *Dasein*. (În vizor ar putea fi considerată – până la un punct - persoana umană cogitantă din cadrul existenței sale cotidiene..eventual angajată în trăiri particulare...esențiale,,„autentice,,; dar Heidegger refuză utilizarea limbajului psihologic obișnuit și.. în general..recurgerea la datele științelor pozitive). Gânditorul procedează la degajare structurilor apriorice transcedentale constitutive ale Dasein-ului, dintre care cea mai importantă e considerată *faptul-de-a-fi-în-lume* Deschiderea luminoasă a Dasein-ului...orientată intențional-receptant-reflexiv...spre **lume**.. se institue odată cu însăși ec-sistența sa... proiectată spre viitor; dar,.. bazată și pe un trecut esențial.. raportată la o situație prezentă...în care se „prezentifică,, ființările lumii. Conceptul de „**lume**,, este astfel pus, în proiectul lui Heidegger de sondare și descifrare

a ontologiei, într-o poziție eminentă, ca și cadru sau orizont ce încadrează orice Dasein-ul ar putea sesiza.., Dar, acest concept de lume nu e explicat în *Ființă și timp*. Totuși, Heidegger se apleacă asupra sa într-o conferință susținută la puțin timp după apariția acestei cărți, intitulată **Despre esența temeului**. Aici el și face o analiză fenomenologico-istorică a acestui concept de „lume”, în gândirea occidentală, cu accent pe momentul Kant. Cât privește limba, în **Ființă și timp** nici ea nu e comentată în prim plan; fiind totuși invocată indirect, prin faptul că raportarea *Dasein*-ului la situațiile și ființările lumii e considerată a se face prin descifrarea „semnificabilității”, acestora; fapt care o implică. Totuși, în prima parte a gândirii sale, Heidegger nu-i acordă explicit o importanță majoră. Progresiv însă, importanța limbii se impune în gândirea sa, astfel încât după conversia de gândire ce se produce la mijlocul carierei sale - *Kehre* –, filosoful formulează explicit (în **Scrisoare despre umanism**) că „*LIMBA e gazda ființei și omul păstorul său*..”.

Terminologia lui Heidegger din *Ființă și timp*.

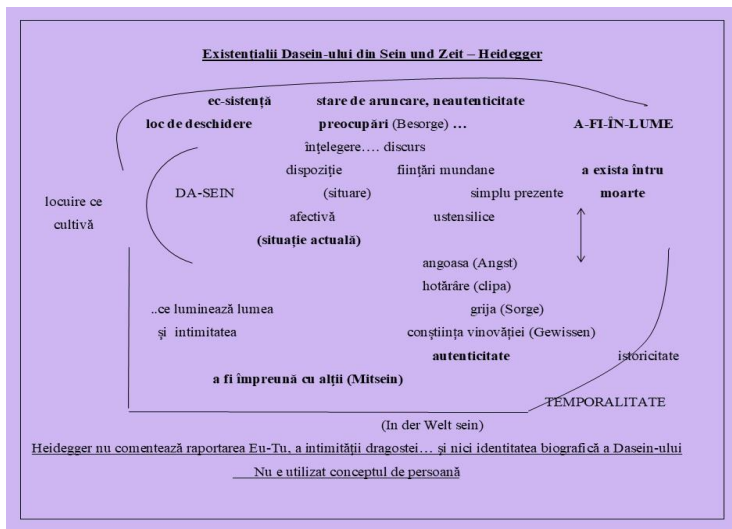
Pe urmele moștenirii lui Kant, în *Ființă și timp* Heidegger se străduie să dezvăluie infrastructura „condițiilor de posibilitate apriorice ale Dasein-ului” (uman), ce se exprimă prin “existențiali transcendențiali”.

Principalele coordonate ale edificiului Dasein-ului ar fi: - deschiderea luminoasă a Dasein-ului în direcția “faptului-de-a-fi-în-lume”..spre care-l proiectează propria ec-sistență..odată cu aruncarea sa în facticitatea unei cotidianități neautentice de preocupări (*Besorge*)...dar, cu posibilitatea unui *epoché* realizat de criza angoasei...ce induce o trăire „autentică”, (clipsă).. ce-i dezvăluie finitudinea (existența-întru-moarte) sub forma grijii..relevându-i fundalul temporalității.

Alți existențiali ar fi: - raportarea la situații, prin dispoziții afective și operarea cu ființări intramundane în manieră ustensilică și contemplativă...existența împreună cu alții....înțelegerea semnificabilității....discursul....

Ansamblu existenței Dasein-ului e orientat de prezentificarea lumii prin deschiderea ce o realizează proiecția sa înspre viitor...bazată pe un trecut esențial pe fundalul istoricității.

Conceptul de *Dasein*, central pentru prima parte a gândirii lui Heidegger, trece apoi treptat, într-un con de umbră. Pentru o perioadă de timp, el mai vorbește de „Dasein-ul unui popor istoric”, - așa cum ar fi cel grecesc în antichitate și cel german în prezent. Apoi, locul său va fi luat de o „tetradă”, - formată din : Cer, Pământ, Muritori și Zei....Se păstrează însă tema „deschiderii luminătorii”, (speranță).. a acestei instanțe....„aducerea în lumină”,- ca „Aletheia”,- fiind nucleul Adevărului...iar locul autenticității și inautenticității pare a fi preluat de noi concepte.. „*Erreignis*”, și „*Gestell*”

Revenind la conceptul de LUME din menționata conferință **Despre esența temeiului**, Heidegger subliniază diferența înțelesului acestui concept în utilizarea sa de către presocratici (...ordine..unitate organizată...integrare comunitară..)...apoi de către stoici...de către apostolul Pavel (în **Noul testament**, „lumea..lumescul...e ceva de care se leagă muritorii „).. de către Leibnitz (care mută însă problema de la ontologic la logic, odată cu al său „principiu al rațiunii suficiente,,) și, în sfârșit, de către Kant, care comentează lumea ca „ansamblul coerent al tuturor fenomenelor,,... pe care le sintetizează ființa rațional conștientă a omului. Heidegger subliniază faptul că, prin elaborarea unei fenomenalități transcendente Kant găsește o parțială soluție pentru excesivul „logicism,, a lui Leibnitz, avansând intrarea în joc a „supremului principiu al tuturor judecăților sintetice,,. Plecând acum de la Kant, Heidegger reinterpretează – pe urmele lui Husserl - conceptul de „fenomenologie,, comentând problematica lumii din perspectiva Dasein-ului cotidianității. El comentează chiar cum, în jocurile de limbaj ale existenței cotidiene a acestui Dasein, se vorbește de diverse lumi istorice și personale, fictive și imposibile. (În textul menționat mai sus, Heidegger comentează într-o notă de subsol că „ din *lumea bună* fac parte și grajdurile pentru caii de cursă,,...observație ce s-ar putea completa cu remarca că „,,din viața cotidiană a oamenilor actuali.. fac parte și telefoanele mobile,,... fapt ce trimite la complexitatea universului tehnologic în care trăim, bazat pe o formidabilă cunoaștere și elaborare teoretică).(Cu toată extinderea pe care Heidegger o acordă la acest nivel analizei conceptului de lume, o privire critică poate observa unele omisiuni: astfel, pe de o parte el nu menționează faptul că.. primul gânditor grec ce a introdus conceptul de lume a fost Pitagora, care nu e doar și primul ce folosește termenul de „filosofie,,...ci și cel care plasează în zona „arhè-ului,, o instanță a „ordinii matematice muzicale,,... și nu poetice....iar apoi... Heidegger nu amintește nimic de lunga istorie dezvoltată în marginea creștinismului a „multiplicității lumilor posibile...introdusă – după Epicur – de Origene,.. și care-și atinge apogeul la Giordano Bruno - incluzând multitudinea ființelor raționale din alte lumi-, fiind familiară și activă în însăși gândirea lui Kant...fiind cea care probabil a stat la baza sintagmei acestuia „valabil pentru orice ființă rațională posibilă,,.)

S-ar putea considera că, felul în care Heidegger își elaborează textele filosofice, nu e cu totul străin de tema lui Wittgenstein a „jocurilor de limbaj„. Proiectul pe care-l anunța în **Ființă și timp**, includea și o deconstrucție a metafizicii occidentale, proiect pe care filosoful nu l-a realizat. Dar tot ceea ce a elaborat și făcut public, e marcat de o reanaliză logico semantică a marilor concepte ale filosofiei, din perspectiva constituirii și funcționării acestora. Se instituie astfel o altă perspectivă a jocurilor de limbaj,, în marginea deciptării manifestării marilor concepte filosofice, pe care merită să o urmărim la Heidegger...pornind de la provocatoarele cuvinte de lume...limbaj...practică.

x

x

x

Comentariul pe care-l propunem pornește de la câteva citate din ultima elaborare meditativă a lui Wittgenstein - ulterioară deci lansării conceptului de „jocuri de limbaj,, - „**Despre certitudine**”.

106. *Un adult i-ar fi povestit uni copil că a fost pe lună. Copilul îi povestește aceasta, iar eu îi spun că a fost doar o glumă, că acela nu a fost niciodată pe Lună, că nimeni nu a fost vreodată pe Lună: Luna este departe, foarte departe de noi, și nu poți să te sui sau să zbori până acolo. Dacă acum copilul ar insista că poate exista o cale prin care să poată ajunge acolo, doar că eu nu o cunosc, ce aș putea să replic? Ce aș putea să replic adulților unui trib care cred că oamenii merg uneori pe Lună (poate așa își explică visele) și totuși admit că nu se poate sui sau zbura acolo cu mijloace obișnuite. Un copil însă nu se va crampona, de obicei, de o asemenea credință și va fi ușor convins de ceea ce îi vom spune în mod serios.*

264. *Îmi pot imagina acest caz: Moore a fost prins de un trib sălbatic și ei își exprimă bănuiala că el ar fi venit de undeva dintre Pământ și Lună. Moore le spune că el știe că ... , dar nu le poate oferi temeiurile pentru certitudinea sa, fiindcă ei au idei fanteziste despre capacitatea de a zbura a unui om și nu știu nimic despre fizică. Aceasta ar fi o ocazie pentru a rosti acel enunț.*

Dar ce spune enunțul mai mult decât „nu am fost niciodată în cutare loc și am temeiuri constrângătoare și cred asta”?

Și aici ar trebui să se mai spună și ce sunt temeiurile constrângătoare.

Povestea cu omul ce ar fi fost pe lună este scrisă cu nici 20 de ani înainte ca un muritor de pe pământ să fi ajuns efectiv până acolo. Lăsând la o parte contrastul pe care Wittgenstein încearcă să-l creeze între ceea ce crede despre această temă un copil sau un primitiv și ceea ce crede un „adult matur civilizată” al unui timp istoric recent,... există evident și o diferență... chiar între „lumea” de pe vremea în care trăia Wittgenstein în prima jumătate a sec XX,... și lumea globalizată a generației imediat următoare.

„Jocurile de limbaj,, și „formele de viață,, - care după filosoful austriaco britanic susțin și utilizează limbajul, - sunt în bună parte specifice câte unei „lumi umane istorice,,. Dacă Wittgenstein aruncă în joc tema „jocurilor de limbaj,, în perspectiva vieții cotidiene, Heidegger efectiv practică un anumit fel de joc de limbaj filosofic, în altă direcție însă decât cel invocat de Wittgenstein...sau cel pe care vor să-l elimine limbajele corelate cu logica matematică și epistemologia pozitivismului logic. Heidegger își scrie textele și își desfășoară argumentația făcând apel la înțelesurile marilor concepte ale filosofiei în desfășurarea lor istorică, interpretate printr-o specifică hermeneutică.. Vastele sale analize etimologice și descifrări de semnificații... a uzului conceptelor majore de către mari gânditori sau de către mari epoci de gândire,... etalează o particulară metodă de filosofie fenomenologico-hermeneutico analitică. Comentariile sale filosofico semantice pot fi până la un punct corelate cu ideea unor „jocuri de limbaj,,... dar nu desfășurate în cursul vieții cotidiene a oamenilor obișnuiți...ci pe parcursul secolelor de gândire,, între marile personalități și dezbaterile ideatice majore a diverselor epoci și culturi.

Acest demers e prezent deja din prima sa perioadă de gândire, când nu afirmase încă opțiunea sa specială pentru limbă. Exemplar poate fi considerat chiar felul în care analizează, în **Ființă și timp**, conceptul de „fenomenologie,,. Heidegger comentează faptul că expresia „fenomenologie,, e compusă din doi termeni: *fenomen* și *logos*. Cuvântul grec *phainomenon* e derivat din verbul *phainestai* care înseamnă: a se arăta. El are sensul de: „ceea ce se arată, ceea ce este manifest,,. Forma medie a lui *phainestai* este *phaino* – a aduce la lumina zilei, cu radicalul „*fa*” ce se corelează cu „*fos*”, lumina, strălucirea. Adică, acel ceva din care... ceva poate să devină manifest, vizibil în el însuși. Fenomenele sunt, conchide autorul, „totalitatea a ceea ce se află în plină lumină a zilei sau poate fi adus la lumină”. (Adică ceea ce grecii identificau uneori, pur și simplu cu ființarea - *ta onta*). În continuare Heidegger analizează cum „fenomenul” poate semnifica și „apariție”, ce poate fi autentică, manifestă, semnificativă sau doar „indicare a...”; eventual o aparență înșelătoare. Între cele două înțelesuri există o solidaritate adâncă. La fel, se include sensul de „a se anunța pe sine”.. și chiar de „a se arăta”. Modelul privilegiat al fenomenului care e inclus în fenomenologie (așa cum o înțelege acum Heidegger), este „faptul de a se arăta în sine însuși”. Pe când.. în mod obișnuit și la Kant,... conceptul formal de fenomen, înseamnă „ființarea ce este accesibilă doar prin intuiția sensibilă,, (a omului ce percepe.. orientat spre lucrul în sine).

Cea de a doua componentă a termenului fenomenologie, conceptul de *logos*, poate fi comentat prin sensurile ce s-au cristalizat prin operele lui Platon și Aristotel, pornind de la înțelesul tradițional de „discurs”, definiție, temei, raport (care, ocultează deja.. o parte din sensurile sale inițiale, referitoare la: „ a aduna împreună,, a „lega semnificativ,,...ceva..pentru o bună păstrare). *Logos* înțeles ca discurs ar însemna – în

interpretarea lui Heidegger -: „a face manifest lucrul despre care este vorba în discurs”. La Aristotel semnificația *logos*-ului a ajuns să exprime și judecată, concept... mai precis însă (formulează acum gânditorul) - funcția ca „*apofaneistaî*”, „a face ca ceva să se vadă”, pornind chiar de la el însuși. Prin funcția de „a face să se vadă”, *logos*-ul o are și pe cea de sinteză (sintesis). Ființarea despre care este vorba, e scoasă în afară din ascunderea ei și e făcută să se vadă, ca un neascuns, ca adevăr („*aletheia*”, în greacă). Ea este „des-coperită,.. Iar faptul de a fi fals înseamnă același lucru cu a înșela.. în sensul de a acoperi. De aceea *logos*-ul nu poate fi considerat ca „loc” al adevărului. Pentru moment, Heidegger conchide ca fiind îndreptățit să se numească fenomenologie: „orice punere în lumina a ființării așa cum se arată ea însăși.

Analiza semnificației expresiei de *logos* este reluată într-un curs din 1935, intitulat **Ce este metafizica**; text care se prezintă ca un laborator al mersului gândirii sale după reorientarea din 1930, în direcția adevărului ființei. Textul ne transpune parcă într-o lume mitică a începuturilor în care „ființa” începe să se dezvăluie în mijlocul limbii poporului grec, adresându-se gânditorilor ei esențiali...; și... determinând,.. astfel, destinul.. să înceapă ceea ce numim astăzi „istoria Occidentului,.. (Istorie care, după Heidegger, e chiar „istoria ființei”). Între cuvintele și conceptele cheie care se cristalizează acum, *logos*-ul e precedat însă de către *fisis*,- a cărui înțeles ontologic îl reia și-l resemnifică... în strânsă corelație cu *noein*, *diké* și, mai ales, *aletheia*. De aceea e necesar să ne oprim într-un prim moment la *fisis*... cuvânt-concept în raport cu care autorul porcede la același mod de analiză fenomenologico semantică ca și pentru *logos*. Putem citi privitor la *fisis*:

În epoca primei și exemplare dezvoltări a filosofiei occidentale la greci, prin care interogarea privitoare la ființarea ca atare în întregul ei și-a aflat adevăratul început, ființarea era numită fisis... Cuvântul fisis numește acel ceva care se ivește și se deschide de la sine, desfășurare de sine care se deschide, apariție, menținere de sine și rămânere într-o stare de desfășurare, pe scurt acțiunea de a face să se ivească și a dăinui.

De fapt, *fisis* ar însemna, în această poveste a începuturilor, însăși „ființa ființării” înțeleasă ca ivire și prezență statornică (fapt ce implică timpul). Dar la început, chiar grecii au avut o reprezentare mai vagă, filosofic „poetică”, asupra acestui concept care s-a definit ulterior mai precis. Citim astfel:

„Fisis înțeleasă ca ivire și deschidere poate fi întâlnită peste tot, de pildă când e vorba despre cele ce se petrec pe cer (ivirea soarelui), despre valurile mării, despre creșterea plantelor, despre ieșirea la lumină a animalului sau omului din pântecul matern. Însă fisis, acțiunea prin care se ivește și se deschide, nu e totuna cu aceste procese. Fisis, este ființa însăși, ființa în virtutea căreia ființarea, abia acum devine și rămâne observabilă. Grecilor, pe baza unei experiențe fundamentale a ființei, o

experiență deopotrivă poetică și meditativă, li s-a dezvăluit acel ceva ce aveau să-l numească fisis. Abia pe baza acestei dezvăluiri au putut apoi să întrezărească ce înseamnă natura într-un sens mai restrâns. Iată de ce. originar vorbind, fisis înseamnă deopotrivă cerul și pământul, piatra și planta, animalul și omul, apoi istoria omului ca operă a oamenilor și a zeilor. În sfârșit, și în primul rând, și zeii înșiși se află tot sub un destin.

După prima fază de afirmare conceptuală, în care *fisis*-ul înțeles „poetic” îi include și pe zei, Heidegger lămurește că.. în limba speculativă a grecilor s-a produs o restrângere a înțelesului de *fisis*, odată cu „sfârșitul măreț” al acestui început de filosofare, în vremea lui Platon și Aristotel. Restrângerea s-a realizat nu doar prin conceptele ce se referă la „umanitatea” omului (*nomos, tehne, psyché, istoria*), ci mai ales pentru că, gândirea privitoare la *fisis* a dat naștere „meta-fizicii”; iar acerastă circumscriere de model filosofic, a necesitat intervenția *logos*-ului.

Logos-ul se impune astfel, odată cu omul istoric care ajunge la întrebarea privitoare la ființă, pornind de la preînțelegerea ei, prin limbă, ca *fisis* și ca *aletheia*. La început, *logos*-ul, ca *legein*, este intim interpătruns cu ființa înțeleasă ca *fisis*; și doar ulterior, *logos*-ul – conjugându-se cu limba - intervine ca rostire dezvăluitoare, ca discurs... ce conduce spre enunțul adevărat sau fals, așa cum apare în apogeul grec al filosofiei (Platon- Aristotel). Semnificația originară a lui *logos-legein* era la greci – analizează Heidegger – aceea de a „aduna la un loc, a reuni” (*legere* – în latină, *lesen* – în germană). Semnificație ce trimite la raportul unui lucru cu altul, la corelația semnificativă, la „faptul de a fi strânsă laolaltă a ființării însăși” (sens care...apropie *logosul* și de *kosmos*).. Sens al *logos*-ului... ce e exprimat în unele fragmente ale lui Heraclit; fragmente în care, se menționează însă și faptul că *logos*-ul...se poate adresa... acelor (dintre oameni) care sunt dispuși și capabili să-l asculte (Frag. 50 Diels Kranz). *dându-mi nu mie ascultare, ci logos-ului înțelept este a spune că Totul e Unul*). *Logos*-ul „orientează” astfel ființarea adunată la un loc, atât spre ființă – *fisis* – cât și spre ascultare. Pot însă asculta spusele *logos*-ului (și ale ființei) doar „cei ce pot stăpâni cuvântul”. Adică, poeții și gânditorii.

Într-un alt text, tardiv, Heidegger reia tema *logosului* grecesc, insistând asupra sensului său inițial de „...a aduna la un loc...a reunii (sintetic).. „a lega,..sens mai adânc decât cel dezvoltat ulterior – și asupra căruia se va pune apoi accentul – de judecată exprimată...de discurs semnificant. Privind lucrurile într-o perspectivă de ansamblu, *logosul* ar merita înțeles ca „sinteză creatoare,,

Semnificația complexă a *logosului* a fost analizată și cultivată și de Școala elenistă de la Alexandria...de data aceasta în legătură și cu ideologia sacrală...de unde a derivat decantarea înțelesului „*logosului* creștin,- din Evanghelia după Ioan..care, în latină, a

fost tradus ca VBERBUM. O analiză semnificativă a acestor istorii și peripeții ale conceptului de logos o face – după Heidegger – Gadamer, în importanta sa lucrare **Adevăr și Metodă**.

Revenind la textul din **Ființă și timp** în care Heidegger explicitează (felul în care el înțelege) fenomenologia,...acesta se concentrează – prin jocul analitico semantic a termenilor invocați - pe faptul că...aducerea în lumină..este una de reunire sintetică.. și în același timp semnificantă. Fapt ce susține..interpretarea ce filosoful o dă adevărului.. ca *Aletheia*..ca apariție des-ocultată...în „ deschiderea lumenară a Dasein-ului,, ...ce ec-sistă prin proiect.. aspirat fiind de extaza viitorului ...deschis într-o lume. Chiar dacă intuiția sau revelația inițială a lui Heidegger a asociat intim ființa cu timpul, abordarea Dasein-ului ca „loc de deschidere” - nu doar pentru o lume în general, ci și pentru însăși adevărul ființei înțeles ca *aletheia* – a adus treptat în prim-plan problema cvasi-spațială a locului. Precum... și cea a unui mediu... în care să respire gânditorul și gândirea esențială,... pentru a se apropia de adevărul ființei; pentru a o asculta.. și a o lăsa să fie.. în lumina prezenței. *Acest mediu se dovedește a fi acum limba – logosul înțeles într-un sens larg - care învăluie și poartă cu ea omul, îi oferă sălaș, în calitatea sa de păstor al ființei*. Logos-limbă.. ce pare a se întretese...cu însăși trama lumii.. Motiv pentru care..omul ar trebui să păstreze și să cultive cu grijă cuvintele și expresiile esențiale; și „să îi facă loc ființei”, în mijlocul ființării și a rostirilor semnificative realizare prin limbă..., degajând un „luminiș” în care ființa să își facă apariția și să lumineze.

x

x

x

Comentând „jocurile de limbaj, Wittgenstein ridică problema „limbajului privat,, ca derivând din cel public, ce funcționează în „spiritul vremii,, unei culturi. Dar el nu analizează problematica de tip teoretic și speculativ a acestui limbaj, în uzul pe care-l face un cercetător și descoperitor într-ale științelor... sau un filosof. Adică, ocolește tocmai problema pe care o ridică Husserl, când invoca „**practica teoretică**,,. Poate că.. și această temă a „practicii,, – a practicilor...a practicului..- ar merita să fie inserată în aria „jocurilor de limbaj,,...în maniera în care le-a practicat Heidegger.. urmărind istoria cultural teoretică a Occidentului (care, după el, e de fapt „istoria ființei,,). Astfel încât, alături de problema instaurării în gândirea occidentală a conceptelor de eu ..sine, ..subiectivitate...conștiință...percepție...gândire conceptual analitică ..transcendentalitate...să urmărim și aria în care s-a impus în modernitate și contemporaneitate, conceptul de practică...De vreme ce a fost posibilă... strania

formulare a lui Husserl de PRACTICĂ TEORETICĂ!...

Wittgenstein vorbește și el constant despre „practica lingvistică,, despre faptul că jocurile de limbaj constau dintr-o „practică”. „Acțiunea comunicativă,, pe care o va comenta ulterior Habermas, face parte în cele din urmă și ea, din universul practicilor... mai ales a celor socio politice. Conceptul de practică e însă unul tradițional; iar prin „**Critica Rațiunii Practice**” Kant a întărit tradiționala sa semnificație etică. Religia catolică a vorbit mereu de credincioși practicanți, diferiți de cei ce nu participă la mesă. La scurt timp după Hegel, Marx a mutat însă semnificația obișnuită a practicii – cea a unor acțiuni semnificante ale unor oameni asupra altor oameni - în noi direcții. Pe de o parte, în sens economic, ajungându-se a se vorbi de „practica muncii,,(acoperind ceva din tradiționalul sens al „*poesis-ului*,,... a producerii de bunuri de consum, de întrebuințare și schimb. Pe de altă parte, în direcția „praxisului” socio-politic. Acest ultim sens – care-l continua de fapt pe cel tradițional - a rămas un înțeles constant al expresiei de practică în secolul XX, mai ales după Lenin; și odată cu teoretizarea de către Marcuse a „praxisului revoluționar,,. Dar și ca o temă a filosofiei socio-istorico-politice, mai ales în dezbaterile școlii din Frankfurt și a școlii din Erlangen. Iar la închiderea cercului acestui interesant joc lingvistic al secolului XX, ajungem din nou la o „practică teoretică,, asertată, după Husserl, la un moment dat de Altusser... care, s-ar referi acum mai ales la construcția și metamorfoza doctrinelor și teoriilor științifice.

Heidegger comentași el, în eseul **Die Welt der Weltanschauungen**, noul model de desfășurare a „Științei” care a început să se impună după Renaștere; și care e diferit de „*epistemē*” grecesc, de „*doctrina*” medievală, chiar de înțelesul pe care-l avea „*știința*” pentru Hegel, atunci când scria și publica „**Știința Logicii**”. Acum, treptat ajunge să fie vorba despre o știință ce se referă la lume înțeleasă ca „re-prezentare,,... în cadrul unei polarizări subiect-obiect; și a cărui adevăr stă sub semnul „corectitudinii”...a corespondenței dintre *res* și *intellectum*. Știință care, se desfășoară într-o instanță relativ impersonală – oricum suprapersonală –, în care,... chiar dacă marii creatori au un cuvânt important de spus, „progresul” se realizează printr-o participare multiplă, instituțional funcționarească... a armatelor de cercetători. Astfel se impune acum o „știință normală”,... așa se dezvoltă o „paradigmă științifică” – în sensul lui Kuhn –,... așa se confirmă sau se infirmă (se „falsifică”) marile teorii, în sensul lui Popper. **Practica cercetării științifice instituționalizate** - și în ansamblu, tot ceea ce ține de „practica teoretică”- se desfășoară după alte coordonate decât cele comentate de Wittgenstein ca făcând parte din „practicarea jocurilor de limbaj,,; a căror „forme de viață” sugerează mai degrabă varietatea și spontaneitatea desfășurării vieții cotidiene. Adică, acea instanță umană pe care Husserl o indica drept *Lebenswelt*; iar Heidegger ca „facticitate a cotidianului,, marcată de *Das Man*. Dar, felul în care comentează Heidegger instanța *Das Man* – plasând-o în polaritate cu *autenticitatea* trăirilor angajate ce urmează

experimentării angoasei – este, într-un fel, peiorativă; plasându-se în această zonă publică.. în care omul se depersonalizează. Ceea ce nu e sugerat de conceptul Husserlian a Lebensweltului. Și nu e deloc presupus prin practicarea jocurilor de limbaj.

Jocurile de limbaj sunt gândite ca ceva relativ spontan și imprevizibil, „la fel ca și viața cotidiană,..” spune Wittgenstein. Nu e deci refuzată ideea unei spontaneități.. care poate fi, de ce nu, și creatoare. De fapt noul, creația, pulsează la Wittgenstein... de îndată ce părăsim cadrele rigide, reprezentational-picturale ale lumii configurate în **Tractatus logico filosoficum**. Iar de cealaltă parte, la celălalt mare gânditor contemporan cu el – la Heidegger - omul acesta... care ființează întru moarte... e în același timp capabil de autenticitatea marilor angajări creative

x

x

x

Contemporan cu Wittgenstein, Heidegger se afirmă în agora filosofică a Europei din prima jumătate a sec XX odată cu cartea sa **Ființă și timp**. Centrarea acestei elaborări ideatice e însă nu ca la Wittgenstein - pe instanța „suprapersonală și publică a limbii -, ci pe „individualul,, uman standard... al existenței din viața cotidiană, comentat sub eticheta de DASEIN. Ființare finită și muritoare; care, în cadrul definiției sale existențe-în-lume.. își pune spontan dar inevitabil – „preontologic,, însă - problema ființei, a ființării. Mai ales că, Dasein-ul e în mod structural dinamizat de orizontul *existenței-sale-întru-moarte...* pe care i-o relevă crizele sale de angoasă. Dezvoltând o analitică a existenței cotidiene a Dasein-ului, Heidegger desfășoară o originală **metodologie fenomenologico lingvistică**, prin care degajă coordonatele de bază de tip categorial – *existențialii* – acestui Dasein (= *a-fi-în-lume,..ec-sistând prin proiecții în viitor...în situații ...împreună cu alții..manipulând și contemplând ființările întâlnite...în mod neautentic...dar și autentic.. în urma epochê-ului ce-l poate introduce angoasa. care stimulează hotărârea adoptării unei conștiințe morale -Gewissen-..*),

Ec-sistența acestui Dasein se afirmă printr-o „prezentificare,, (actualizare temporală în situații prezente) aspirată de viitor; dar și sprijinindu-se pe un trecut esențial, afirmând astfel preeminența temporalizării în ontologie. Perspectivă care, conduce (cumva)... și spre istoricitate. În tot acest scenariu, accentul rămâne tot timpul pe individualul uman muritor (fără nici un comentariu asupra faptului că, această condiție omul o împrumută de la „individualul biosului,, pe solul căruia crește). Oricum, instanța „supra-personală,, a culturii, miturilor, a limbajului și jocurilor de limbaj (s.n).. a teoriilor...a entităților (ființiale) suprapersonale (istorice, fictive, supranaturale) nu e de

loc invocată. Astfel încât, și „instanța limbajului„se află, într-un fel, plasată în mignoranță.....și doar vag comentată deocamdată, prin unele forme de rostire.

Această abordare inițială a lui Heidegger va suporta însă o serie de metamorfoze, pe parcursul desfășurării gândirii sale speculative. Inițial, se comentează tema unui „Dasein al unor comunități istorico culturale (cum ar fi cea grecească în antichitate.....cea germană în contemporaneitate) Dar apoi, abordarea și terminologia se schimbă radical. În partea a doua a gândirii sale speculative – după Kehre – pe locul Dasein-ului se plasează o TETRADĂ, constând din *pământ, cer, muritori și zei*; iar locul autenticității și neautenticității, pare a fi preluat de concepte ca *Ereigniss* și *Gesttel*... La mijlocul acestei transformări de optică, se plasează însă o opțiune radicală, care acordă un loc eminent în procesul de căutare și sesizare de către om a problematicii ființei LIMBII. Deci, unei instanțe supraindividuale, suprapersonale .

Textul de bază a acestei mutații se găsește în **Scrisoare despre umanism** (1947) în care se poate citi:

„Gândirea aduce la împlinire raportul ființei cu esența omului. Ea nu face acest raport și nu se află la originea lui. Gândirea îi oferă ființei doar ceea ce ei însăși îi este conferit de către ființă. Această oferire constă în faptul că în gândire, ființa vine înspre limbă (s.n.). Limba este locul de adăpost al ființei. În adăpostul ei locuiește omul. Cei ce gândesc și făuritorii de vers sunt veghetorii acestui adăpost. Gândirea... se abandonează ființei și se lasă revendicată de ea pentru a rosti adevărul.

În acest pasaj, ca de fapt în întregul text al Scrisorii despre umanism, tema ființei nu mai e pusă în raport cu temporalitatea, ci cu LIMBA. Și, desigur, cu omul, cu gândirea, cu locuirea în... și afirmarea sa prin... limbă. Așa cum se va comenta în continuare, acum se insistă asupra condiției de posibilitate pentru apariția adevărului ființei - pentru manifestarea acesteia - în deschiderea unui „luminiș”.. din însăși miezul existenței omului (Dasein-ului). A omului purtat de limbă, în lume. Odată cu aceste elaborări,...suntem la aproape 20 de ani după apariția cărții **Ființă și timp**. Iar menționata mutație conceptuală se realizează printr-o particularizare a modului de abordare fenomenologică a autorului; care – de altfel – de la început s-a manifestat printr-o manieră parțial diferită de cea prescrisă de Husserl.

Heidegger nu urmează, deci, metodologia fenomenologică riguroasă a profesorului său; ci introduce la baza analizelor sale trimiterea la variate semnificații ale limbii. Aspect care poate sugera tema „jocurilor de limbaj„, a lui Witgenstein.

Gândind astfel, Heidegger nu putea fi de acord, desigur, cu proiectele esențialmente pedagogice și de comportament civilizată (inclusiv lingvistic) ale

umanismelor tradiționale. El se pronunță ferm împotriva înțelegerii umanismului tradițional ca sursă pentru o problematică filosofică ; și chiar ca etică. E vorba, în cazul umanismului, comentează Heidegger, de preluarea de către Renaștere și Iluminismul german a lui Erklarung, a unei atmosfere de gândire din perioada tardivă a elenismului greco-roman, când problematica filosofică esențială a ontologiei era deja uitată.. Iar metafizica occidentală se instaurase ferm. Imaginea omului civilizatat al acestei perioade, transformată în „paideia”, nu mai e sensibilă la întrebări privitoare la esența omului. ” *Homo humanus* ” al umanismului clasic este mai mult o problemă a retoricii și a figurilor de stil decât una semnificativă pentru Dasein. Adică, pentru acea ființare care, în ființa sa, își pune problema ființei. Totuși, umanismul antic a avut fără îndoială semnificația sa, deoarece a atras atenția, – la fel ca pe vremuri sofistica, – asupra problemei limbii. Or, limba e o dimensiune de o importanță esențială nu doar pentru Dasein, ci pentru ființă însăși. Ființă – scrie Heidegger – care îl alege pe om și-i susține desfășurarea istorică, pentru a se anunța. Istoria omului e, de fapt, istoria ființei, ce se afirmă în „luminișul” Dasein-ului, purtată fiind de limbă.

ınr-un fel mare parte din formulările lui Heidegger din a doua parte a gândirii sale – de ex privitoare la lume..fisis..logos etc - ar putea fi privite și din perspectiva „jocurilor de limbaj”, ale lui Wittgenstein. Oricum, „intenționabilitatea ce vizează reflexiv, noetico noematic și semnificant lumea,, nu pare să se rezume la polul unui ego conștient – hipercentrat transcendental – pe care-l propunea Husserl. Deși poate beneficia și de această perspectivă...iar Dasein-ul său are multe caracteristici ale „individualului uman,, * mai ales că el e recomandat a fi „fiecare din noi ınsașine,,). întreaga problematică speculativ filosofică ce a adus-o în discuție secolul XX - după ce a abordat și comentat specificul metodologic al „științelor spiritului,, degajând fenomenologia și hermeneutica -, nu se poate dispensa de viziunea pe care a sintetizat-o Kant asupra cunoașterii umane (ce a condus la dezvoltarea epistemologiilor, flancate sau nu de un ego transcendental)...Dar nici de impetuoasa devenire Hegeliana ce a marcat, indirect tot sec XIX.... plonjatata în evoluționism și istorism. Deși marele concept de Spirit pe care Hegel l-a lansat pentru scurt timp.. a eșuat, limitându-se la sintagma „științe ale spiritului,, cel de al doilea concept straniu care a flancat „spiritul,, începând cu sec XIX – cel de „viață,, (zoe),...s-a menținut însă subteran în sec XX, ınfiltrandu-se în multe zone speculative, precum cea a „filosofiei vieții,, (Nietzsche, Dilthey etc); dar și în expresii conceptuale ale sec XX ca cea de „lumii vieții (Lebenswelt) a lui Husserl

sau „formelor de viață,, (Wittgenstein)...dar nebeneficiind de analize conceptuale similare cu cele pe care Heidegger le face fenomenologiei fisisului și logosului.

Oricum, Wittgenstein ne atrage atenția că, totuși, noi oamenii ne mișcăm pe un teren în care „lucrurile,, sunt purtate de limbaj (cum comenta de altfel și Gadamer). Limbaj care, prin jocurile de cuvinte pe care noi oamenii involuntar le desfășurăm fără de încetare, în perspectiva existenței noastre istoriale,,,, ne poartă cumva prin „lume”.

Problemă e „cine” ne mișcă, pe lângă și alături de ce decidem noi, ființe libere și responsabile, să ne mișcăm „Cine” nu în sens administrativ, politic sau istoric: ci „cine”, în această desfășurare fenomenologică a Istoriei la care participăm, prin grădina cărărilor ce se bifurcă

Privind din această perspectivă a „lumilor culturale posibile,, – și efective în diverse contexte istorico culturale -, nu ar fi complicat să se prezinte un scenariu privitor la... ciudățenia cu care ar fi fost privit argumentul Cartesian *cogito ergo sum...*, în perioada de aur a filosofiei grecești..când se afirma Platon și Aristotel.. Heidegger ar fi comentat, probabil că, lumea greacă „nu se deschisese” încă pentru ca... din transcendența sau transcendentalitatea ei întemeietoare... să facă parte – să emeargă și să capete relief de teme - subiectivitatea conștientă și absolută a unui creator unic. Această „deschidere luminatoare” a lumii moderne spre subiectivitate - care s-a consolidat, după Luther și Calvin între Descartes și Kant -, a pus desigur temeliile unei alte lumi..în raport cu lumea filosofiei antice grecești. Lume care, după ce s-a dezvoltat până la un acmè...- pe vremea în care Wittgenstein își derula cogitația - începe să se erodeze... și să se deschidă în alte direcții. Heidegger, contemporanul lui Wittgenstein, a denunțat supremația tehnicii, pe care o vedea instaurându-se în jur, în lumea sa, prefigurând un viitor (cel al zilelor noastre) a cărui esență nu o poate încă descifra; și, în același timp, el a combătut cu vehemență ideea substanțialistă despre lucruri – ca *res extensa* – ce făcea parte din lumea lui Descartes, pledând pentru una funcționalistă,,... în spiritul vremii sale și a ideii lui Wittgenstein despre jocurile de limbaj.

Cei doi mari contemporani, Heidegger și Wittgenstein, nu au dat semne că se cunosc și că se interesează unul de gândirea celuilalt. Dar, într-un fel, făceau parte amândoi, în stiluri diferite, din parametrii generici ai unei aceleași lumi a gândirii Occidentului, ajuns într-un final... al Modernității sale. Și, amândoi se preocupau, în modul lor propriu, de limbaj,..deși din direcții diferite. E adevărat totuși că, pentru

fiecare dintre cei doi, limbajul îl învâluie pe omul gânditor, considerat individual. În această lume nouă a sec XX, în care în psihologie se dezvoltă și behaviorismul iar în filosofie și pragmatismul, raportul dintre gândire, vorbire și fapte (comportament) începe să fie altfel înțeles. De rostit se rostește și cu fapta, cu acțiunea. Vorbele sunt și instrumente cu care „se și fac lucruri,, - cum se exprimă Austin.

Iar instrumentele de acțiune pot induce efecte rostitoare. În alt plan, e formulată ideea „acțiunii comunicative,, – a lui Habermas; iar hermeneuți precum Ricoeur, comentează metafora vie. În această bravă lume nouă, doar Gadamer mai amintește, totuși, de tradiție și de autoritate. Despre tradiție și autoritate ne vorbește însă, indirect însă, și Wittgenstein;... ca stând la baza „științelor” noastre; a ceea ce de fapt știm și credem, ca bază a evidențelor și certitudinilor noastre, realizate prin practica formelor de viață în care suntem cuprinși, a jocurilor de limbaj.